

Petrócz Jordán:

TÖRÖKORSZÁG KAPCSOLATA AFRIKAI ORSZÁGOKKAL ÉS HADERŐKKEL

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.4

ÖSSZEFOGLALÓ: Törökország általánosságban nagy hangsúlyt fektet Afrikára, és folyamatosan erősíti kapcsolatait a kontinens országaival. A Törökország és Afrika közötti kapcsolatok vizsgálatakor többnyire a gazdasági, diplomáciai és kulturális partnerség kerül előtérbe, míg a tanulmány szerzője elsősorban a biztonsági, katonai és hadiipari kapcsolatokat elemzi tanulmányában. A török hadsereg és hadiipar változatos formákban van jelen Afrikában: Törökország támogatja a nemzetközi békefenntartó missziókat a kontinensen, valamint számos afrikai országgal kötött védelmi, katonai megállapodást, a török hadsereg kiképzési programokat is szervez afrikai katonák számára. A török hadsereg két országban fizikálisan is jelen van: Líbiában, ahol török csapatok támogatják a kormányt a polgárháború során, valamint Szomáliában, ahol katonai kiképzőtáborokat tartanak fenn. A szerző ezeken a tevékenységeken keresztül mutatja be és elemzi Törökországnak az afrikai országokhoz fűződő kapcsolatait.

KULCSSZAVAK: török–afrikai kapcsolatok, török hadsereg, török hadiipar, török védelmi és hadiipari export

A SZERZŐRŐL:

Petrócz Jordán (PhD-hallgató, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola) (ORCID: 0000-0001-5471-4939, MTMT: 10076072)

BEVEZETŐ

Új dimenzióként jelentkezik Törökország Afrika-politikájában a hadsereg és a hadiipar. Törökország aktívan dolgozik az afrikai országokkal való katonai kapcsolatain, amit részleteiben fogok tárgyalni tanulmányomban. A témával kapcsolatos főbb kérdéseim: Hogyan tudta Törökország megerősíteni katonai és hadiipari jelenlétét Afrikában? Milyen területeken van jelen Afrikában a török hadsereg és hadiipar?

Kutatásaim szerint Törökország a következő tevékenységekkel tudta megerősíteni katonai és hadiipari kapcsolatait Afrikával, amelyek a török hadsereg és hadiipar afrikai megjelenési területeiként és típusaiként is értelmezhetők. Először érdemes átnézni felsorolászerűen ezeket a területeket:

- Az ENSZ, a NATO és az Európai Unió katonai békefenntartó tevékenységei afrikai országokban, amelyekben Törökország is részt vesz.
- Török védelmi termékek értékesítése afrikai országokban.
- Védelmi megállapodások Törökország és afrikai országok között.
- Afrikai csapatok kiképzése és ellátásuk török termékekkel, a kezelésükhöz szükséges ismeretek átadása.

- Török csapatok állomásozása Afrikában, katonai bázisok kiépítése afrikai térségekben, mint például Szomáliában.

AZ ENSZ, A NATO ÉS AZ EU KATONAI BÉKEFENNTARTÓINAK TÁMOGATÁSA AFRIKÁBAN

Vannak térségek az afrikai kontinensen, ahol az ENSZ békefenntartó feladatokat végez, és Törökország hozzájárul ezekhez a műveletekhez. Tizenkét olyan békefenntartó művelete volt az ENSZ-nek Afrikában, amelyhez Törökország is hozzájárult 1993–2018 között, a legtöbb ezek közül az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP¹) vezetése alatt történt.² 1993–95 között Törökország adta a haderőparancsnokot (Çevik Bir altábornagy) az ENSZ UNOSOM II néven zajló műveletéhez Szomáliában, „de csak 2005-ig vett részt aktívan az ENSZ afrikai békefenntartó műveleteinek többségében”, ám miután az AKP hatalomra került, Törökország – korlátozott hozzájárulással ugyan, de – ismét intenzíven bekapcsolódott az ENSZ afrikai békefenntartó műveleteibe.³

Az AKP vezetése óta Törökország az ENSZ tíz békefenntartó műveletében vett részt a következő afrikai országokban: Libéria, Elefántcsontpart, Burundi, Szudán, Közép-afrikai Köztársaság, Csád, Kongói Demokratikus Köztársaság és Mali.⁴ Míg Törökország 1989 és 2018 között az ENSZ 24 békefenntartó műveletéből csak nyolcban vett részt, 2018-ban a hét afrikai műveletből már négyhez járult hozzá.⁵ 2022-ben török katonák nyolc ENSZ-műveletben vettek részt, és ezek közül hat Afrikában folyt,⁶ így elmondhatjuk, hogy Ankara részéről központi figyelmet kapott az afrikai nemzetközi missziókhoz való hozzájárulás.

2022-ben hat olyan afrikai ország volt, ahol török delegáltak támogatták az ENSZ-missziókat: Közép-afrikai Köztársaság, Mali, Kongói Demokratikus Köztársaság, Szudán, Dél-Szudán és Szomália. 2022 őszéig hét ENSZ-misszió működött Afrikában, és közülük hatban vállalt szerepet Törökország: MINUSCA, MINUSMA, MONUSCO, UNITAMS, UNMISS, UNSOM.⁷ 2024 novemberében öt ENSZ-misszió folyt Afrikában, amelyekből négyhez Törökország is hozzájárul: MONUSCO, MINUSCA, UNISFA, UNMISS.⁸ Ankara tehát az ENSZ összes afrikai missziójának 80–85%-ában részt vesz.

Törökország részt vett a NATO afrikai műveleteiben is, például az *Ocean Shield* műveletben, amelyet a Szövetség 2009. augusztus 17-én kezdeményezett, hogy hozzájáruljon az Afrika szarvánál zajló kalózkodás elleni küzdelem nemzetközi erőfeszítéseéhez, továbbá részt vett/vesz a műveletet támogató *Combined Task Force* 151 tevékenységében is. A török külügyminisztérium közlése szerint Törökország tagja volt a NATO *Operations Unified Protector* akciójának is 2011. március 23. és október 31. között, amelyet a Kadhafi-kormány válsága után indítottak el a líbiai civilek és a polgári lakott területek védelmében.⁹

¹ Adalet ve Kalkınma Partisi.

² Sıradağ 2018, 1–18.

³ Uo. 9.

⁴ Where we operate...

⁵ Sıradağ 2018: i. m.

⁶ Troop and police contributors...

⁷ Contribution of Uniformed Personnel... 2022.

⁸ Where we operate...

⁹ IV. Türkiye's International Security...

Törökország az EU katonai misszióhoz is hozzájárult Afrikában. Ankara támogatta az Európai Unió Közép-afrikai Köztársasági Haderejét (EUFOR RCA¹⁰), amelyet 2014 áprilisa és 2015 márciusa között működtettek, valamint támogatta az Európai Unió 2013 februárja és 2018 májusa között lebonyolított kiképzési misszióját Maliban (EUTM¹¹ Mali).¹²

TÖRÖK HADIIPARI TERMÉKEK ÉRTÉKESÍTÉSE AFRIKAI ORSZÁGOKNAK

Egyre több afrikai ország érdeklődik az iránt, hogy mit tud nyújtani Törökország a biztonságuk és haderejük érdekében, és a kontinens számos állama rendelt már török hadiipari termékeket. Az elmúlt évek adatai szerint a következő afrikai országok importáltak török katonai termékeket 2022 előtt.

2019-ig ismereteink szerint az alábbi afrikai országok voltak a török katonai termékek fő vásárlói: Burkina Faso, Kamerun, Csád, Egyiptom, Ghána, Kenya, Líbia, Nigéria, Szenegál, Dél-Afrika, Kongói Demokratikus Köztársaság, Tunézia.¹³ A 2019 utáni időszakból vannak információink további afrikai országokról, amelyek török katonai termékeket vásároltak: Tanzánia 2019-ben,¹⁴ Marokkó 2021-ben.¹⁵ Togo 2021-ben,¹⁶ Angola pedig 2021 végén importált török hadiipari termékeket.¹⁷

A 2021-es évtől több afrikai országról tudunk, amelyek török katonai termékeket vásároltak, ezek közül csak azokat említjük, amelyek újdonságnak számítanak: 17. Algéria, 18. Mali, 19. Mauritánia, 20. Niger, 21. Ruanda, 22. Szomália, 23. Uganda.¹⁸ Arról is van információ, hogy Etiópia (24.) „fegyvereket és lőszeret, alkatrészeket és tartozékokat” importált Törökországból 2021-ben.¹⁹

Amint a listából látható, az afrikai országok közel fele vásárolt már török katonai termékeket az elmúlt években. Afrika hatalmas piacot jelent katonai termékek számára, amelyet a legjelentősebb exportőrök, Oroszország, az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Németország és Kína uralnak, ők exportálják a katonai termékek 76%-át a kontinensre.²⁰ Törökország azonban ennek ellenére képes volt növelni exportját Afrikába 2022 után. 2017-ben 63,8 millió, 2020-ban már 82,9 millió dollár bevételt ért el hadiipari termékeinek afrikai kontinensre irányuló exportjából, ami éves átlagban tíz százalékos növekedést jelent. Ami még látványosabb, hogy 2021-ben Törökország 460,6 millió dollár bevételre tett szert védelmi és repülőgépipari termékek Afrikába irányuló exportjából, ami mintegy 450%-os növekedés 2020-hoz képest.²¹

A SIPRI 2021 adatai szerint Törökország még mindig csak 0,5%-os részesedéssel rendelkezik az afrikai kontinensre irányuló globális védelmi, katonai és fegyverexportból,

¹⁰ European Union Military Operation in the Central African Republic

¹¹ EU Training Mission.

¹² Sıradağ 2018: i. m.

¹³ Sünnetçi 2019.

¹⁴ Bakeer 2019.

¹⁵ Turkey–Africa summit... 2021.

¹⁶ Lionel 2022.

¹⁷ Turkey–Africa summit... 2021: i. m.

¹⁸ Bayram 2022.

¹⁹ Ethiopia imports from Turkey...

²⁰ The Sanctions against Russia... 2022.

²¹ Kenez 2022a.

amivel messze elmarad Oroszországtól, amely 44%-os részesedést tudhat magáénak, és az Amerikai Egyesült Államoktól (17%), emellett elmarad Kínától (10%) és Franciaországtól is (6,1%).²² Ezek az országok több milliárd dollár értékű fegyvert exportálnak a kontinensre. Figyelembe véve azonban Törökország lehetőségeit és a védelmi, katonai és repülőgépipari termékek afrikai országoknak történő értékesítésére tett erőfeszítéseit, az eredmény mégis kiemelkedő, hiszen a bevételei 2020 és 2021 között ugrásszerűen nőttek. Az Afrikába irányuló török védelmi és repülőgépxport hatalmas növekedése azt is jelzi, hogy a kontinens országai egyre nagyobb érdeklődést mutatnak a török termékek iránt.²³ 2021-ben Törökország fegyvereladásai általánosságban is rekordszintet értek el, de a legnagyobb növekedés az afrikai országokba irányuló exportban tapasztalható, ami azt mutatja, hogy Törökország még mindig nagy potenciállal rendelkezik ezen a piacon.²⁴ A török export növekedésének okát a szakértők eltérően értelmezik: vannak, akik a török kormány stratégiájának sikeres eredményét látják benne, amivel Afrikát új fegyverpiacukká igyekeznek tenni, mások viszont úgy vélik, hogy Törökország agresszív marketinget folytat, amely az Erdoğan elnökhöz közel álló üzletemberekhez tartozó cégeket részesíti előnyben.²⁵

Érdeemes megvizsgálni, milyen előnyei vannak a török haditermékeknek az afrikai ország számára a máshonnan beszerezhető védelmi és katonai termékekkel szemben:

- Napjainkban a török hadiipari termékek a legkorszerűbb szintet érik el, és megfelelnek a NATO-szabványoknak is, ugyanakkor olcsóbbak, mint a nyugati országokban gyártott hasonló termékek.
- Ezenkívül tapasztalatok szerint a török katonai termékeket időben szállítják, és jó ügyfélszolgálati szolgáltatással rendelkeznek az értékesítést követően.²⁶
- Egyes szakértők kiemelik, hogy a kiváló minőség és az alacsony ár mellett a török katonai termékek vásárlása kevesebb feltételhez kötött,²⁷ sőt néhányuk szerint semmilyen feltételhez sincs kötve.²⁸ Ez azt jelzi, hogy egyes afrikai országok úgy érzik, hogy a más országokból származó termékek vásárlása lekötölezi őket az eladó felé, míg a török katonai termékek vásárlása egyes szakértők szerint több teret hagy az afrikai országoknak vásárlóként, vagyis Törökország nem köti őket olyan szorosan magához. Ugyanakkor néhány szakértő azt állítja, hogy a Törökországból Afrikába irányuló fegyverexport hozzásegíti Törökországot az afrikai országokkal való szorosabb kapcsolatok kiépítéséhez.²⁹

Mindebből már látható, hogy hadiipari termékek értékesítését meghatározó főbb feltételek: a minőség, az ár, a megrendelés beérkezési ideje, az értékesítés utáni ügyfélszolgálat és a kötelezettség mértéke.

- Egy érzelmi tényező is elősegíti, hogy Törökország meg tudja erősíteni a pozícióját Afrika bizonyos régióiban, különösen a Száhel-övezetben: a politikai elégedetlenség és a franciaellenes érzelmek közepette Törökország új és megbízható partnereként pozícionálhatja magát, mert nem egy korábbi gyarmati hatalmat képvisel.³⁰

²² Wezeman et al. 2021.

²³ Yaşar 2022.

²⁴ Kenez 2022a: i. m.

²⁵ Uo.

²⁶ Sünnetci 2019: i. m.

²⁷ Turkey–Africa summit... 2021: i. m.

²⁸ Yaşar 2022: i. m.

²⁹ Uo.

³⁰ Seleshie 2022.

A listából látható, hogy a Száhel-övezet legtöbb országa vásárolt már török katonai termékeket. Tanulmányozva, hogy Törökország milyen védelmi és katonai termékeket ad el az afrikai országoknak, azt látjuk, hogy elektronikai és műszaki berendezések, páncélozott szállítójárművek és hajók is gyakran megjelennek.³¹ Más jelentések szerint az olcsóbb felszerelések, különösen a gépkarabélyok, egyéb kézfegyverek és a páncélozott járművek is népszerűek, de célmegjelölő konténerek és harci légi járművek is előfordultak egyes megrendelésekben.³² „Az afrikai országok leginkább a páncélozott járművek, a harci és mesterlövész puszkák, valamint a drónok iránt érdeklődnek.”³³ A híressé vált Bayraktar TB2 drón egyes szakértők szerint Törökország „fegyverkezési nagykövete” Afrikában, ami megnyitja az utat a török vállalatok előtt.³⁴ Az Afrikában is sokszor alkalmazott fegyver egyébként olyannyira népszerű, hogy a kontinensen kívül több konfliktusban is bevetették, és a műszaki fejlesztése rendkívül gyorsan halad előre.³⁵

Az Afrikába irányuló katonai export növekedéséről tárgyalva Nail Olpak, a *Turkey's Foreign Economic Relations Board*³⁶ vezetője hangsúlyozta, „hibát követünk el, ha a védelmi szektort csak fegyvereknek, rakétáknak, puszkáknak, tankoknak és gépfegyvereknek tekintjük”, és rámutatott arra, hogy a török hadi export ennél sokkal nagyobb léptékű. Példa erre azok a védelmi ipari terméknek minősülő török aknamentesítő járművek, amelyeket Togónak eladtak már a kontinensen.³⁷

TÖRÖKORSZÁGGAL KÖTÖTT VÉDELMI MEGÁLLAPODÁSOK

A lairtakból is látható, hogy a török hadiipari termékek afrikai értékesítése milyen mértékben növekedett az utóbbi időszakban, és ahogy a török hadászati eszközök afrikai irányú exportja növekedett, úgy fokozódtak Ankara törekvései arra, hogy afrikai országokkal különböző jellegű biztonsági együttműködésről szóló megállapodásokat, egyezményeket kössön. Az elmúlt években számos új egyezmény született Törökország és afrikai országok között, többek közt fegyveres, biztonsági szakemberek képzéséről és biztonsági együttműködésről. A tisztek kiképzésére vonatkozó megállapodások értelmében Törökország jogosultságot kapott arra, hogy kiképzéshez szükséges létesítményeket nyisson meg. A katonai keretmegállapodások és a biztonsági együttműködésről szóló egyezmények tárgyai közé tartozik a kiképzés, a technikai és a tudományos együttműködés.³⁸

Törökország összesen 30 afrikai országgal kötött különböző jellegű biztonsági egyezményeket, közülük sokan szeretnének tanulni Törökország tapasztalatából a felkelés elleni védekezés, valamint a biztonsági szektor modernizálása és a védelmi ipar fejlesztése terén.³⁹ A 2021-ben Ugandával, Beninnel, Szudánnal, Tanzániával és Elefántcsontparttal kötött megállapodások céljai védelmi eszközök ipari mértékű gyártása, értékesítése és karbantartása, valamint technikai, logisztikai jellegű támogatás és információcsere.⁴⁰

³¹ Besenyő 2021.

³² Martín 2021.

³³ Seleshie 2022: i. m.

³⁴ Uo.

³⁵ Málnássy 2022, 69.

³⁶ Civil szervezet, amely 2021 decemberében otthont adott a Törökország–Afrika partnerségi csúcstalálkozóknak.

³⁷ Turkey–Africa summit... 2021: i. m.

³⁸ Yaşar 2022: i. m.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Martín 2021: i. m.

A Ghána és Törökország közötti egyezmény (Framework Agreement Ghana 2011) tökéletes példaként szolgál az afrikai országokkal kötött egyezmények tartalmának megismerésére, mivel részletesen leírja a hadipari együttműködés területeit, például: „*Katonai kiképzési és oktatási együttműködés; [...] Védelmi ipari együttműködés; [...] Együttműködés a kommunikációs, elektronikai és informatikai rendszerek területén; [...] Szociális, kulturális és sporttevékenységek*”.⁴¹ Kitűnik a megállapodásból, hogy általában Törökország és az afrikai országok közötti védelmi és katonai megállapodások mindkét oldalnak kedveznek. Lehetővé teszik például, hogy Ankara a török hadipari termékek számára új piacokat építsen ki, de lehetőségeket teremt az afrikai országnak – ez esetben Ghánának –, hogy a török segítségnek köszönhetően például modernizálja a hadseregét a kiképzés, a felszerelés és az oktatás területein.

Egy másik egyezmény, amelyet érdemes kiemelni, a 2017-ben Tunéziával kötött katonai egyezmény, amely tartalmazza a tunéziai katonai személyzet képzését, főként török területen, valamint egy megállapodást a török katonai felszerelések importjához szükséges befektetésekről. A megállapodás kiemelendő abból a szempontból, hogy megtört egy 50 éve fennálló hozzáférési előnyt a francia és az amerikai hadipar számára fenntartott piacon, és új piaci lehetőséget nyitott török katonai termékek számára, ami létfontosságú volt Ankara szempontjából.⁴² A megállapodás arra is rámutat, hogy habár Törökország ma kisebb résztvevőnek számít, és kevesebb tapasztalattal rendelkezik az Afrikába irányuló katonai export terén, mégis hatalmas lehetőségek állnak előtte. 2021-ben Tunézia például 150 millió dollár értékű kamatmentes kölcsönt vett fel török katonai felszerelések vásárlására.⁴³

Ahogy láthatjuk, a hadiipari, a katonai egyezmények fontos eszközök Törökország számára, hogy megerősítse a jelenlétét az afrikai kontinensen, de ezek általában más területekhez is köthetők:

- Török védelmi termékek értékesítése afrikai országokban.
- Afrikai csapatok kiképzése, felszerelése és tudás biztosítása.
- Török csapatok küldése Afrikába.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a katonai egyezmények általában eszközként szolgálnak Törökország számára, ami utat készít olyan más intézkedéseknek, amivel megerősítheti Afrikával való kapcsolatait.

TÖRÖK KIKÉPZÉS AFRIKAI FEGYVERES ERŐK SZÁMÁRA

Számos afrikai országnak szükséges modernizálnia a katonaságát és a biztonsági intézményeit, nemcsak a megfelelő felszerelés beszerzésével, hanem a struktúra, a kiképzés és az oktatás területén is, ezeken a területeken Törökország képes segítséget nyújtani, és úgy tűnik, hajlandó is arra. Törökország kiképzési programokat szervez Gambia, Szenegál, Algéria, Líbia, Niger, Szudán, Etiópia, Uganda, Kenya, Szomália és Tanzánia számára. A kiképzési együttműködés történhet az érintett országban vagy török területen is. Legtöbb esetben az adott afrikai ország hadseregének vezetői és főbb személyzete Törökországban részesülnek kiképzésben, míg a tiszteket és az altisztiket saját hazájukban képzik ki a török szakemberek, mint például a Szomáliával folytatott képzési program esetében. Vannak azonban

⁴¹ Kitio 2020.

⁴² Kharief 2022.

⁴³ Uo.

olyan programok is, amelyeknek keretében az afrikai tisztek és altisztek is Törökországban kapják meg kiképzésüket.⁴⁴

Alexe Fridolin Kenfack Kitio kutatása szerint 2014 végéig 2200 afrikai katona kapott Törökországban kiképzést, és 2020-ig több ezer katonai tisztviselő részesülhetett oktatásban török katonai iskolákban. 2017-ben 176 afrikai katona kapott kiképzést Törökországban, és 2017–2018-ban további 290 afrikai jutott hasonló lehetőséghez.⁴⁵

2013–2014-ben összesen 3000 líbiai katona vett részt 500 fős csoportokra bontva 14 hónapos kiképzésen a törökországi Ispartában belső biztonság témájában.⁴⁶ Habár az ENSZ elismerte a Fájez esz-Szarrádzs által vezetett líbiai kormányt, a Halifa Haftár által vezetett lázadó támadások 2019 óta veszélyeztették a kormány helyzetét. Törökország beavatkozott: katonákat és Bayraktar drónokat küldött a líbiai kormánynak, hogy visszaszoríthassák a lázadókat, és szakszerű kiképzést biztosítottak a Nemzeti Egységkormány (Government of National Unity – GNA) katonai egységei számára.⁴⁷

Néhány török intézményt érdemes kiemelni: a Török Nemzetvédelmi Egyetem létrehozása óta 104 afrikai tisztviselő kapott kiképzést olyan országokból, mint Algéria, Gambia, Szenegál és Szomália.⁴⁸ A Terrorizmus Elleni Kiválósági Központ (Centre of Excellence Defence Against Terrorism – COE-DAT) egy ankarai intézmény, amely nyolc NATO-országgal együttműködésben tevékenykedik. A NATO megállapította, hogy az intézmény összhangban áll a NATO minőségi szabványaival, és feltétel nélküli akkreditációval látta el.⁴⁹ Mivel a központ a terrorizmus elleni harcra specializálódott, számos afrikai ország, amelynek problémája adódik terrorszervezetekkel (Boko Haram, al-Shabaab, al-Kaida) dönt úgy, hogy egységeit Törökországba, a COE-DAT intézményébe küldi képzésre.⁵⁰

Az 1990-es évektől 2019-ig 7500 gambiai katona kapott kiképzést Törökországtól,⁵¹ ez 250 gambiai katonát jelent évente. Ezt megerősíti, hogy 2022 januárjában is 250 gambiai katona érkezett Törökországba az ispartai kiképzőbázisra, hogy terrorelhárítási képzésben részesüljön.⁵² Tekintve, hogy a gambiai hadsereg száma 8000 fő, a Törökországban évről évre képzett gambiai katonák száma továbbra is jelentős.

TÖRÖK CSAPATOK AFRIKÁBAN

Törökország úgy is erősíti a kapcsolatát egy afrikai országgal, hogy csapatokat küld az adott afrikai országba. Itt természetesen csak arról van szó, hogy kétoldalú megállapodás alapján küldenek csapatokat az országba, nem pedig azért, mert Törökország háborúban vagy konfliktusban áll a szóban forgó afrikai országgal.

Eddig mindössze két olyan ország van, ahol hivatalosan is jelen vannak török csapatok: Líbiában és Szomáliában. A két eset különbözik egymástól.

Líbiában az ENSZ által elismert Fájez esz-Szarrádzs vezette kormány nemzetközi segítséget kért az ország korábbi partnereitől, amikor 2019-ben a kormányellenes katonai erők

⁴⁴ Besenyő 2021: i. m.

⁴⁵ Kitio 2020: i. m.

⁴⁶ Szak–Nazli 2016.

⁴⁷ Zoubir 2020, 11–29.

⁴⁸ Kitio 2020: i. m.

⁴⁹ Quality Assurance Accreditation Certificate...

⁵⁰ Kitio 2020: i. m.

⁵¹ Alam 2019.

⁵² Kenez 2022c.

Halifa Haftár vezetésével megtámadták a kormányt. Törökországot is megszólították, ahol úgy döntöttek, hogy beavatkoznak a konfliktusba. Miután a török parlament engedélyt adott, csapatokat küldtek Líbiába. Azóta a török katonák támogatják a GNA-et a lázadó Líbiai Nemzeti Hadsereg (Libyan National Army – LNA) csapataival szemben. Törökország több száz katonát vetett be a GNA támogatására, olyan csúcstechnológiás katonai termékeket szállított az országba, mint például a Bayraktar TB2 drónok. Emellett páncélozott szállító harcjárműveket (Kirpi) és különféle rakétákat is szállított Líbiába a GNA megsegítésére.⁵³

Az amerikai Védelmi Minisztérium azt állítja, hogy Ankara több ezer szíriai harcost fizetett és hívott Líbiába, de a török kormány tagadja az ilyen visszaélésekre vonatkozó állításokat.⁵⁴ Ami biztos, hogy török csapatok jelen vannak Líbiában, és a tripoli székhelyű kormány hadseregének vezérkara szerint a GNA-hoz kötődő katonai erők kiképzését is biztosítják.⁵⁵ Bár az ENSZ fegyverembargót rendelt el Líbiával szemben, és kihívta az összes külföldi katonát Líbiából, a törökök még mindig ott vannak. Ankara azzal érvel, hogy Törökország líbiai jelenléte jogos, mert az ENSZ által elismert kormány hívta Törökországot segítségül, másodsorban a GNA-nak van önvédelmi joga, de nincs hozzá ereje, ezért Törökország támogatja ebben.

Törökország bírálta azt a helyzetet, hogy Oroszország, Franciaország, az Egyesült Arab Emírségek és Egyiptom hivatalosan elismerik a GNA-t, ugyanakkor támogatják Haftár kormányellenes hadseregét, és felszólítják Törökországot, hogy hagyja abba a GNA támogatását.⁵⁶ A török elnöki szóvivő, İbrahim Kalın szerint a Líbiában állomásozó török csapatok mindaddig ott maradnak, amíg érvényben van a kétoldalú katonai megállapodás Ankara és Tripoli közötti, és a líbiai kormány ezt igényli.⁵⁷

Szomália a másik afrikai ország, ahol – Mogadishu közelében – török csapatok tartózkodnak. A törökök ottani jelenlétének oka és háttere más, mint Líbiában. Törökország a 2011-es nagy éhínség óta kezdte megerősíteni a kapcsolatát Szomáliával. Az elmúlt több mint egy évtizedben Törökország különböző humanitárius projektekben és beruházásokban vett részt, amelyek segítettek Szomália fejlődését, emellett számos előnyös gazdasági lehetőséget nyújtott török vállalkozások számára.

Törökország óriási szerepet vállalt a szomáliai hadsereg és titkosszolgálat szervezeti korszerűsítésében, és számos szomáliai katona, rendőr és titkosszolgálati tiszt számára nyújtott szakmai képzést.⁵⁸ 2010-től katonai kiképzési együttműködési megállapodás van érvényben Szomália és Törökország között, 2017 óta pedig a törökök szomáliai katonákat és rendőröket képeznek ki Szomáliában. A harccsoport elnevezése Afrika Kartal (Afrikai Sasok), a parancsnoksága (Somali Türk Görev Kuvveti Komutanlığı – STGK) – melyet TURKSOM néven is emlegetnek –, a fővárosban van.⁵⁹ Egyesek katonai bázisnak nevezték, de Törökország korábbi szomáliai nagykövete kifejtette, hogy ez nem az a fajta katonai bázis, mint amilyen Törökországnak Katarban van, hanem egy „katonai kiképzőtábor”.⁶⁰ Bár egy külföldi katonai bázis nem lenne egyedülálló Szomáliában, tekintve, hogy az Egyesült

⁵³ Málnássy 2022, 114.

⁵⁴ Jones 2021.

⁵⁵ Turkey continues training for... 2022.

⁵⁶ Turkey Wades into Libya's... 2020.

⁵⁷ Turkey adamant about keeping... 2021.

⁵⁸ Kenez 2022b; Besenyő 2023, 601–611.

⁵⁹ Kasapoglu 2020.

⁶⁰ Rossiter–Cannon 2018.

Királyságnak, az Amerikai Egyesült Államoknak és az Egyesült Arab Emírségeknek is van már katonai bázisa az országban.⁶¹

Az STGK komplexumát elejétől fogva Törökország építette, mintegy 50 millió dollárért, 2015 márciusában kezdtek hozzá, és 2017 elején fejezték be. 400 hektáros, három katonai iskolának, kollégiumnak, raktárnak és előcsarnoknak ad otthont. A TURKSOM a mintegy 300 katonából és tisztből álló török kontingens bázisa.⁶²

A TURKSOM küldetése a török tisztviselők szerint az, hogy megvédje Szomáliát az al-Shabaab szörnyűségétől, valamint érdemi biztonsági segítségnyújtás és képzés.⁶³ A cél a szomáliai hadsereg tízezer tagjának a kiképzése. Megnyitásától 2022 nyaráig összesen 5000 katona és tiszte végzett itt, ami már a haderő egyharmada.⁶⁴ A török katonák közül százan oktatók a komplexumban, a másik kétszáz pedig a létesítményt védi. Ezért mondják egyes szakértők, hogy funkcionális értelemben a TURKSOM nem egy tengerentúli bázis.⁶⁵

KONKLÚZIÓ

Tanulmányom elején feltettem a kérdést, hogy hogyan tudta Törökország megerősíteni katonai és hadiipari jelenlétét Afrikában? Megvizsgáltam, hogy milyen lépések, szintek vannak, amelyeket Törökország képes volt meglépni ennek a célnak az érdekében. A második kérdésem arra irányult, hogy milyen területeken van jelen Afrikában a török hadsereg és hadiipar. Öt területet soroltam fel, amelyekről beigazolódott, hogy relevánsak a kérdésben, mivel példákkal alátámaszthatók:

1. Nemzetközi békefenntartó tevékenységek támogatása Afrikában.
2. Török védelmi termékek értékesítése afrikai országokban.
3. Védelmi megállapodások Törökország és afrikai országok között.
4. Afrikai csapatok kiképzése és ellátásuk török termékekkel, a kezelésükhöz szükséges ismeretek átadása.
5. Török csapatok állomásozása Afrikában.

A felsorolt öt terület közti kapcsolat bemutatására érdemes megvizsgálni Szomáliát, ahol mind az öt tevékenység megfigyelhető. Törökország és Szomália kapcsolatának történetéből következtetni lehet arra, hogy hogyan viszonyul egymáshoz ez az öt terület:

- Törökország részt vett az ENSZ szomáliai UNOSOM missziójában 1993–95 között.⁶⁶
- 2009-ben Törökország csatlakozott a nemzetközi kalózellenes erőkhöz Szomália partjainál.⁶⁷
- 2010-ben a török kormány úgy döntött, hogy humanitárius és katonai segítséget nyújt Szomáliának, hogy helyreállítsák az ország integritását, és segítsék a szomáliai hadsereg és rendőrség megalapítását és kiképzését.

⁶¹ Seleshie 2022: i. m.

⁶² Rossiter–Cannon 2018: i. m.

⁶³ Ahmed 2021.

⁶⁴ Kenez 2022b: i. m.

⁶⁵ Rossiter–Cannon 2018: i. m.

⁶⁶ Siradag 2018: i. m.

⁶⁷ Melvin 2019.

- 2010-ben létrejött Törökország és Szomália között egy együttműködés a katonai kiképzés területén,⁶⁸ egy egyezmény aláírására is sor került, amit tudományos, műszaki, rendőri képzés, hadiipari területen kötött egyezmények is követtek.⁶⁹
- Törökország saját gyártmányú fegyverekkel képezte ki Szomália hadseregének katonáit, és több török gyártmányú katonai járművet is ajándékozott számukra, egyes szakértők szerint ezzel a saját hadiiparának próbált piacot teremteni.⁷⁰
- 2017-ben Törökország kiképzőtáborot épített Mogadishuban, Szomália fővárosában, ahová több száz török katonát is kiküldött.

A török–szomáliai hadügyi kapcsolatok azt bizonyítják, hogy a felsorolt öt pont kapcsolódik egymáshoz, hiszen mind az öt egymásra épül a Szomáliával való kapcsolatában. Ha nem is állíthatjuk százszázalékos biztonsággal, hogy ezek a pontok minden esetben követik egymást, és egymásból következnek, látható, hogy minél többet sikerül megvalósítania, annál mélyebb és erősebb Törökország kapcsolata az adott afrikai országgal. A *Turkey in Africa: A New Emerging Power?* című könyvben a két szerző kifejti, hogy amikor török tisztek képeznek ki afrikai katonákat, az annak a következménye, hogy Törökország szisztematikusan támogatott számos afrikai nemzetközi békemissziót.⁷¹ Ez megerősíti az felvetésünket, miszerint az öt pont nem csupán öt független terület, ahol Törökország erősíteni tudja kapcsolatát egy afrikai országgal hadügyi kérdésekben, hanem egymásból következő szintek, amelyek megmutatják, milyen erősségű a két ország közötti kapcsolat. Egyszerűen fogalmazva: amikor Törökország beszáll egy afrikai ENSZ-misszióba, az a kezdetét jelenti egy kapcsolatnak az adott afrikai országgal. Ez egy alacsonyabb szint annál, mint amikor katonai, hadiipari egyezmények születnek a két ország között. Ennek a folyamatnak erősítését jelenti, amikor török szakemberek kezdik el képezni az afrikai fegyveres erőket, és Törökország elkezd fegyvereket, katonai eszközöket, járműveket exportálni az adott országba. A legszorosabb kapcsolat, amikor már török katonák is állomásoznak az adott országban.

Másik beszédes példa Gambia esete. Az említett könyv szerzői kifejtik, hogy Gambia volt az első ország, amelynek Törökország kiképzési programot is biztosított, így 1991 óta ez az ország lett az első alanya „ennek a kísérletnek”, ami a kapcsolat erősítésének szintjeire vonatkozott. Törökország az évtizedek során szoros személyes kapcsolatokat alakított ki a gambiai hadseregen belül, amely pedig elkezdett török hadiipari termékeket használni.⁷² A szerzők hangsúlyozzák, hogy a gambiai siker után Törökországnak sikerült más afrikai országokkal is kiképzési együttműködésekkel és egyéb egyezményekkel kötnie, továbbá török hadiipari exporttal erősíteni a kapcsolatot.

A kiképzési együttműködések révén Törökországnak sikerült magas rangú katonai vezetőkkel jó viszonyt kialakítani Afrikában. Gambiában az egykor török kiképzési programon részt vett Yankuba Drammeh 2020-ban lett a haderő főparancsnoka, aki sokak szerint nagy támogatója a török hadi jelenlétnek is Nyugat-Afrikában.⁷³ Odawaa Yusuf Rageh szintén török kiképzési programon vett részt, majd a török hadügyi egyetemen szerzett diplomát, és ő volt 2020–2023 között, majd 2024 novemberétől ismét a szomáliai hadsereg főparancsnoka.

⁶⁸ Kasapoglu 2020: i. m.

⁶⁹ Kitio 2020: i. m.

⁷⁰ Ahmed 2021: i. m.

⁷¹ Tepeciklioğlu–Tepeciklioğlu 2021.

⁷² Uo.

⁷³ Uo.

Ez a két magas rangú afrikai katona illusztrálja az afrikai török kiképzési programok sikerét, amelyek nagyszerű befektetésnek bizonyultak Törökország számára.

Ha ugyanis jó kapcsolatuk van egy adott ország hadseregének főparancsnokával, az elősegít más hadügyi együttműködések is, valamint megkönnyíti a török hadiipari termékek értékesítését az adott országban. Ha kölcsönös támogatottsága van a török és az afrikai felek közt a hadügyi egyezményeknek, katonai kiképzőprogramoknak, hadiipari exportnak, az hozzásegíti a török kormányt ahhoz, hogy hosszú távú kapcsolatokat alakíthasson ki az adott országban.⁷⁴

Végül kijelenthető, ha egy afrikai országban török csapatok állomásoznak, az a leg-erősebb, legmélyebb együttműködést jelzi a két fél között. Hangsúlyozni kell azonban, hogy Törökországnak nem célja minél több afrikai országban jelen lenni a hadseregével. Egyértelmű, hogy a hadsereg alkalmazása egy távoli térségben rendkívül költséges Törökország számára, ráadásul rombolná is a két ország közötti kapcsolatot, amennyiben az adott afrikai ország nem igényelte egyértelműen a török hadsereg jelenlétét. Kölcsönös megegyezés esetén viszont a török csapatok jelenléte az adott afrikai országban azt jelzi, hogy Törökország befolyása a legmagasabb szintre lépett az adott helyen, és a lehető leg-szorosabb kapcsolat alakult ki a két fél között.

A fenti öt területet részletesen megvizsgálva tehát arra jutottam, hogy nemcsak egymástól függetlenek a területek, hanem a katonai, hadiipari jelenlét különböző szintjeinek is tekint-hetők, amelyek egymásra épülnek, és megmutatják, milyen mély a kapcsolat Törökország és az adott afrikai ország között katonai, hadiipari együttműködés terén. Emiatt egyfajta láncolatként és egyre erősödő szinteknek is lehet tekinteni ezeket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *IV. Türkiye's International Security Initiatives and Contributions to NATO and EU Operations.* Ministry of Foreign Affairs of Republic of Türkiye. https://www.mfa.gov.tr/iv_-european-security-and-defence-identity_policy_esdi_p_en.mfa (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Ahmed, Guled: *Far from a benefactor, the Turkish government is exploiting Somalia's fragility.* Middle East Institute, 2021. 10. 21. <https://www.mei.edu/publications/far-benefactor-turkish-government-exploiting-somalias-fragility> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Alam, Sorwar: *Turkey plays key role in Gambia military training.* Anadolu Agency, 2019. 04. 09. <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkey-plays-key-role-in-gambia-military-training/1446678> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Baker, Ali: *Challenges threaten the rise of Turkey's defense industry.* Middle East Institute, 2019. 05. 14. <https://www.mei.edu/publications/challenges-threaten-rise-turkeys-defense-industry> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Bayram, Mürsel: *Analysis – Türkiye: Rising Power in defense of Africa.* Anadolu Agency, 2022. 05. 22. <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-turkiye-rising-power-in-defense-of-africa/2596975> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Besenyő János: *Somalia: A battlefield of Intelligence Services.* In: Ryan Shaffer (szerk.): *The Handbook of African Intelligence Cultures.* Rowman & Littlefield, London, 2023, 601–611.

⁷⁴ Yasar 2022: i. m.

- Besenyő János: *Turkey's growing interest on the African continent*. JCEEAS – Journal of Central and Eastern European African Studies, I. évf. 2021/1–2.
- *Contribution of Uniformed Personnel to UN by Mission, Country, and Personnel Type*. United Nations, 2022. 08. 31. https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/04_mission_and_country_53_august_2022.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Ethiopia imports from Turkey*. Trading Economics. <https://tradingeconomics.com/ethiopia/imports/turkey> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Jones, Dorian: *Turkey Under Pressure Over Military Presence in Libya*. Voa News, 2021. 06. 22. https://www.voanews.com/a/europe_turkey-under-pressure-over-military-presence-libya/6207328.html (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Kasapoglu, Can: *Turkey's 'African Eagle' Trains Turkish-Speaking Troops in Somalia: Where Next?* Terrorism Monitor, XVIII. évf. 2020/21. <https://jamestown.org/program/turkeys-african-eagle-trains-turkish-speaking-troops-in-somalia-where-next/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Kenez, Levent: *Turkey accelerates ratification of bilateral defense agreements to increase arms exports to Africa*. Nordic Monitor, 2022a. 03. 18. <https://nordicmonitor.com/2022/03/turkey-accelerates-ratification-of-bilateral-defense-agreements-to-increase-arms-exports-to-africa/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Kenez, Levent: *Turkey cements military ties with Somalia, has already trained one-third of its army*. Nordic Monitor, 2022b. 08. 30. <https://nordicmonitor.com/2022/08/turkey-cements-military-ties-with-somalia-already-trained-one-third-of-the-army/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Kenez, Levent: *Turkey provides counterterrorism training to Gambian army, increasing military influence in West Africa*. Nordic Monitor, 08. 01. 2022c. 01. 08. <https://nordicmonitor.com/2022/01/turkey-provides-anti-terrorism-training-to-the-gambian-army-strengthening-military-influence-in-west-africa/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Kitio, Alexe Fridolin Kenfack: *The rising security cooperation of turkey in Africa: an assessment from the military perspective*. Journal of Rising Powers and Global Governance, I. évf. 2020/2., 43–59. <https://journal.kureselcalismalar.com/wp-content/uploads/2021/02/vol1.2-2-kitio.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Lionel, Ekene: *Togo and Burkina Faso receives Turkish ASFAT MEMATT counter-mine system*. Military Africa, 2022. 07. 21. <https://www.military.africa/2022/07/togo-and-burkina-faso-receives-turkish-asfat-mematt-counter-mine-system/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Málnássy András: *Turkey's Military Role in Libya and Its Wider Strategic Environment (interest in the Eastern Mediterranean Basin)*. JCEEAS, II. évf. 2022/2.
- Málnássy András: *Turkish Military Technology Developments and Military Industry Capabilities of Force Projection in the Light of Geopolitical Goals*. Strategic Impact, LXXXIII. évf. 2022/2.
- Martín, José María: *Turkey exponentially increased arms exports to Africa in 2021*. Atalayar, 2021. 12. 10. <https://atalayar.com/en/content/turkey-exponentially-increased-arms-exports-africa-2021> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Melvin, Neil: *The Foreign Military Presence in The Horn of Africa Region*. Stockholm International Peace Research Institute, 2019. 04. https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-05/sipribp1904_1.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Quality Assurance Accreditation Certificate*. Centre of Excellence Defence Against Terrorism. https://www.tmmm.tsk.tr/QA_Certificate.html (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Rossiter, Ash – Cannon, Brendon J.: *Re-examining the "Base": The Political and Security Dimensions of Turkey's Military Presence in Somalia*. Insight Turkey, XXI. évf. 2018/1. DOI: 10.25253/99.2019211.09

- <https://www.insightturkey.com/articles/re-examining-the-base-the-political-and-security-dimensions-of-turkeys-military-presence-in-somalia> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 08.)
- Sazak, Onur – Nazli, Selin Ozkan: *Turkey's Contributions to Security Sector Reform (SSR) in Conflict-Affected Countries*, Istanbul Policy Center, Sabanci University, 2016.
- Seleshie, Loza: *What's driving Turkey's commercial & military relations with Africa?* The Africa Report, 2022. 01. 11. <https://www.theafricareport.com/165012/whats-driving-turkeys-commercial-military-relations-with-africa/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Sıradağ, Abdurrahim: *Turkey-Africa alliance: Evolving patterns in security relations*. African Security Review, Vol. 27, 2018/3–4., 1–18. <https://doi.org/10.1080/10246029.2018.1550429> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 08.)
- Sünnetci, İbrahim: *Turkey: A Proven NATO-Standard Compliant Defence Industry Partner for MENA Region Countries*. Defence Turkey, Issue 90, 2019. 01. <https://www.defenceturkey.com/en/content/turkey-a-proven-nato-standard-compliant-defenceindustry-partner-for-mena-region-countries-3378> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Tepeciklioğlu, Elem Eyric – Tepeciklioğlu, Ali Onur: *Turkey in Africa: A New Emerging Power?* Routledge, New York, 2021.
- *The Sanctions against Russia will affect arms sales to Africa: the risks and opportunities*. The Conversation, 2022. 03. 27. <https://theconversation.com/sanctions-against-russia-will-affect-arms-sales-to-africa-the-risks-and-opportunities-180038> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Troop and police contributors*. United Nations. <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Turkey adamant about keeping military presence in Libya*. The Arab Weekly, 2021. 02. 10. <https://theArabweekly.com/turkey-adamant-about-keeping-military-presence-libya> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Turkey–Africa summit comes amid Ankara's rising defence exports to continent*. France 24, 2021. 12. 17. <https://www.france24.com/en/middle-east/20211217-turkey-africa-summit-comes-amid-ankara-s-rising-defence-exports-to-continent> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Turkey continues training for military forces of western Libya*. The Libya Update, 2022. 07. 30. <https://libyaupdate.com/turkey-continues-training-for-military-forces-of-western-libya/> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Turkey Wades into Libya's Troubled Waters*. International Crisis Group, 2020. 04. 30. <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/257-turkey-libya-troubled-waters.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Wezeman, Peter D. et al.: *Trends in International Arms Transfer*. Stockholm International Peace Research Institute, 2021. 03. https://www.sipri.org/sites/default/files/2022-03/fs_2203_at_2021.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- *Where we operate*. United Nations. <https://peacekeeping.un.org/en/where-we-operate> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Yaşar, Nebahat Tanriverdi: *Unpacking Turkey's Security Footprint in Africa*. Stiftung Wissenschaft und Politik, 2022. 06. 30. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/unpacking-turkeys-security-footprint-in-africa> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 05.)
- Zoubir, Yahia H.: *Protracted Civil War in Libya: The Role of outside powers*. Insight Turkey – The Future of The Libya Crisis, 4. évf. 2020, 11–29.